

УДК 821.133.1.09(092)

«НЕКАНОНІЧНИЙ» ПЕТРО РАВИЧ: ЛІТЕРАТУРНА СПАДЩИНА

Паньків У.П.

Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

У статті проаналізовано творчість Петра Равича в загальнослов'янському та західноєвропейському літературному контексті. Вивчено проблему національної ідентичності письменника, з'ясовано вплив національного чинника на формування особистості письменника. Дослідження поетики творчості П. Равича дало можливість встановити, що проза П. Равича, належачи до літератури про Голокост, одночасно вирізняється деструктивністю, трансгресійністю, поліфонічністю та інтертекстуальністю.

Ключові слова: Петро Равич, література про Голокост, Катастрофа, травматична ідентичність, свідчення.

Постановка проблеми. Петро Равич (1919–1982 рр.) – польський українець єврейського походження з французьким громадянством, журналіст, літературний критик, поет, письменник, котрий народився у Львові, там провів юність, навчався в університеті та зустрів своє кохання.

В Польщі, переживши два концтабори, П. Равич одружується, розпочинає кар'єру журналіста та літературного критика, робить перші спроби в літературі – пише поезії. Подальший досвід П. Равич здобуває у Франції, де реалізується як письменник, отримує визнання в літературному середовищі, удостоюється премії Рівароль за написання роману «Кров неба» (видавництво «Галлімар», 1961 р). Його роман було перекладено тринадцятьма мовами, в тому числі й польською (переклад Анджеј Соха [9]).

Здобувши славу у Франції, Петро Равич став відомим і в польському літературному середовищі ще в кінці ХХ ст., проте, досьогодні залишається несправедливо проігнорованим українськими літературознавцями та перекладачами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення польськомовних та франкомовних джерел засвідчує, що більшістю біографічних

даних про Петра Равича завдячуємо дослідженням Ентоні Рудольфа, який особисто знав письменника і у 2007 р. видав монографію «*Engraved in Flesh: A Study of P. Rawicz and his novel «Blood from the Sky»*» [14]. Тоді як стилю творчості П. Равича присвячені напрацювання французьких та польських дослідників, що ввійшли до збірника під назвою «*Un ciel de sang et de cendres: Piotr Rawicz et la solitude du témoin*» за редакцією Анні Даян Розенман та Франсіски Луважі. Це низка рецензій на твори П. Равича, інтерв'ю з письменником, його передмови до книжок, спогади друзів, листи, вірші, свідчення П. Равича польською мовою про його перебування в концтаборі Ляйтмеріц, вибрані сторінки з неопублікованого щоденника і інше.

Творчість П. Равича вивчали сучасники автора – Ян Гошліцкі, Чеслав Мілош, Йозеф Чапські, Адольф Рудницький, Елі Візель; в сучасному польському літературознавстві дослідженням літературного доробку П. Равича займаються Анна Чярковська, Яніна Кац Хеветсон, Агнешка Грудзінська, Петро Садковський, Лешек Длугош, Юліуш Куркевич, Йоанна Щесна і ін. Грунтовними є наукові праці французьких дослідників – Анн Даян Розенман та Франсіски Луважі.

В українській критичній літературі знаходимо одне джерело, з якого дізнаємось про письменника Петра Равича, – стаття Галини Мирослави «Його врятувала українська», 2014 [1].

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. В Україні життєвий шлях Петра Равича, його кількісно невеликий, проте вагомий літературний доробок, залишаються практично непоміченими та малодослідженими, як і немає українських перекладів його творів. Припускаємо, що існує страх перекладача торкнутися таких слизких та практично неозвучених в українському етноцентричному суспільстві тем, які згадуються у творі – погроми євреїв українцями в червні-липні 1941 р., погроми за часів Б. Хмельницького, С. Петлюри; зображення негативного образу українців, які виступають на боці окупантів.

Формулювання цілей статті. Метою нашої літературної розвідки є відхилити завісу щодо постаті Петра Равича як письменника та його літературних концепцій, а саме вивчити творчість Петра Равича в загальнослов'янському і західноєвропейському літературному контексті та дослідити внесок автора в літературу про Голокост. Окрім того важливими завданнями є студіювання проблеми національної ідентичності Петра Равича в контексті літературних взаємин, з'ясування впливу національного чинника на формування особистості письменника.

Виклад основного матеріалу дослідження. Літературний доробок письменника складається з роману «Кров неба» («*Le sang du ciel*», 1961, існує припущення, що перший варіант твору було написано польською мовою), памфлету «*Записки контрреволюціонера або похмілля*» («*Bloc-notes d'un contre-révolutionnaire ou la gueule de bois*», 1969, після публікації якого автор залишився певний час за межами французького літературного кола, оскільки не підтримував всезагальної ейфорії щодо студентської революції 1968 року, в якій вбачав загрозу тоталітарної нетолерантності, більше того, така його позиція призвела до сутички з французьким письменником та літературним критиком, Філіппом Соллерсом), поеми «*Супутник сну*» («*Le compagnon d'un songe*», 1963), поезій, друкованих в різних літературних журналах і якими також інкрустовано «Кров неба», неопублікованого щоденника (зберігається в племінника Андре Гарсієнда), і, як стверджувала в своїх спогадах його приятелька, приховуючи справжнє ім'я під псевдонімом F.J., останній текст, над яким працював П. Равич, був «*Шлаки*» («*Les scories*») [5, с. 61–62].

Зі спогадів самого автора дізнаємось, що всі рукописи, написані ним до арешту в листопаді 1942 р., а точніше перед його втечею 2 вересня 1942 р., втрачені. Їх було довірено родинним покоївці пані Жаніні Лопушанській. Згодом, коли П. Равич приїжджав у Львів в липні-серпні 1945 р., вона повідомила, що всі папери спалила, боячись Гестапо. Відомо також, що більшість його творів, написаних в повоєнні роки, зберігалися у валізі, закинутій в гаражі, а згодом зникли. Частина сторінок невиданого щоденника, який доступний вузькому колу дослідників, збережено завдяки його другові Ерікові Во, який зробив фотокопії цих документів після смерті П. Равича.

Оскільки письменник писав французькою мовою, то більшість джерел повідомляють, що П. Равич – французький письменник єврейського походження. Питання ідентичності письменника є дискусійним – адже різні національні чинники впливали на життєві та творчі орієнтири митця. Анна Чярковська, сучасна польська дослідниця П. Равича, пропонує дати таке визначення національній приналежності письменника, як «*Львів'янин*» («*Lwowiak*»), яке поєднує генеалогічне коріння та багатокультурність столиці Східної Галичини [3, с. 518]. Так, справді, Львів завжди був і є осередком внутрішніх між-етнічних взаємин і перетином багатьох культур. Безперечно, що таке поліфонічне оточення з дитинства впливало на формування світогляду особистості П. Равича. Сам письменник розповідав в інтерв'ю «*Письменник у вигнанні і стилі*», що починав писати з віршів українською мовою, яку чув на вулицях міста, вдома на полицях були книги російською, польською та німецькими мовами, в школі вивчав польську, знав ідиш, все це в суміші створило монолітність всередині, а зовні – коктейль [11, с. 28].

Прикметно те, що П. Равич належить до тих письменників, які «*пережили концентраційний табір, але вже ніколи «цього» не позбулися*» [7, с. 243]. Письменника весь час переслідує думка про самогубство, про що свідчать певні моменти в його текстах: «*Самотність мені майже така ж нестерпна, як і не-самотність... До того ж... де знайти самотність, якщо я завжди тут, з собою. Треба було б ... позбутися мене ... щоб відчувти справжню самотність, остаточну...*» [5, с. 450] або «*Тому, хто гидує життям, залишається тільки шукати смерті. Самогубці становлять на тому світі елітарний клуб. Але що робити тому, хто однаково гидиться як життям так і смертю?*» [13, с. 289].

Ті, хто пройшли гетто, концентраційні табори, знущання, тортури, злочини (в яких нерідко самі були співучасниками), втрачали довіру до світу, до людей, зрештою, до самих себе. Все перевернулось догори дном. Цінності, мораль та культура, усталені канони – зруйновано, не може бути й мови про прогрес цивілізації, про гуманізм. Відбувається відчуження від світу, від свого «я», людина перебуває на пограничній межі між буттям і небуттям. Ця втрата ілюзій щодо досконалості світу, втрата самоповаги, втрата будь-якого інтересу до життя, травма та неможливість її подолати часто підштовхували до крайніх заходів. П. Равича довгий час рятувало писання, яке було для нього «*способом вижити після того, як вижив*» [7, с. 248].

Петро Равич ввійшов в літературу Голокосту доволі пізно, яка на той час мала вже певний доробок, адже бере свій початок ще з часів гетто, навіть до початку екстермінації в концтаборах та таборах смерті. Такими є відомі «*Хроніки Варшавського Гетто*» (1978) польського історика Емануеля Рінгельблюма. Після війни Голокост стає головною темою в літературі та філософії. Література стикається з такими проблемами, як відчуття провини перед тими, хто не вижив, в який спосіб та якою мовою розповідати про тогочасні події. Проте, мовчати не можна було, і ті, хто вижили, починають писати

сотнями. З'являються перші романи, написані на ідиш, – «Будинок ляльок» (1953) Єхієля Діннура, «Фабрика С» (1950), «Доли» (1952) Мордехая Стріглера, «Світло порожнечі» (1952) Ісаї Шпігеля, «Вітер і коріння» (1955), «Дерево життя» (1972) Хави Розенфарба, «А світ мовчав» (1956) Елі Візеля та ін. В французькій літературі значне місце посідають романи «Дні нашої смерті» (1947), «Клоун не сміється» (1948) Давида Руссе, з творів, написаних французькою не французами, варто зазначити «Сіль і сірка» (1960), «Валізи з піску» (1962) Анні Лангфус та «Кров неба» (1961) Петра Равича. Серед творів про Голокост польською мовою назвемо повісті Тадеуша Боровського «Ми були в Освенцимі» (1946), «Процання з Марією» (1947), Адольфа Рудницького «Живе і мертво море» (1952).

Повертаючись до постаті П. Равича, зазначимо, що манера викладу останнього відрізняється від поетики «класичної» літератури про Голокост, головним завданням якої є свідчення, виражене мовою «після катастрофи», а також демонстрація страждання, пафосу. Для П. Равича, навпаки, неможливим є раціонально, канонічно описати Катастрофу. Адже те, що пережите, неможливо виразити словами, здобутий досвід – це не словесний, а тілесний досвід.

Анна Чяковська, розглядаючи творчість письменника, пише, що «письменник не хотів бачити себе в ролі свідка, який мав би приймати рішення про те, що є правда про Голокост... Равич не хотів, щоб свідчення впорядковувало світ, встановлювало категорії добра і зла, тому згладжував межі між катом і жертвою, реальністю і уявленням про реальність» [2, с. 178]. Ще одна сучасна французька дослідниця, Анні Даян Розенман, підкреслює, що якщо і вважати Равича свідком, то «скандальним», тому що він порушує неписані табу «літератури свідчення»: секс, літературу, статус свідка [5, с. 182]. Борючись з умовностями та нормами літератури, зі стилістичним конформізмом, письменник ставить собі за мету не просто свідчити, а провокувати, оголювати, знімати маски, руйнувати традиції та чіткі контури. Він вважає, що література свідчення, її масштаби, – обмежені саме через історичність. Для нього ж історична чи політична правда не важлива, його цікавить лише онтологічна правда. Війну, яку він називав «зародком буття, буттям в чистому вигляді», взагалі вважав «нормальною, адже вона відповідає тому, чим ми є глибоко всередині» [9, с. 338]. Автор доносить до нас думку, що не йдеться про конкретне географічне місце, конкретну націю, конкретну людину, в один момент кожен з нас може опинитись в тій пограничній ситуації, де стираються межі між буттям і небуттям, добром і злом, катом і жертвою... Що ж тоді робити? Як знайти себе?

Попри свою тотальну незвіру П. Равич залишається віруючим, вірить в Бога, в Бога доброго, який дає людям життя, але дає і смерть. В інтерв'ю з Анною Лангфус автор зазначає, що відчуває вдячність до Бога, оскільки Він йому дозволив пережити цей час. Сама ж війна для нього є одним з доказів існування Бога [9, с. 340].

П. Равич як людина абсолютно не сприймав, а то й панічно боявся того, що несло за собою розруху, застосування сили. Проголошував теорію

вибачення всього і всім, закликав до толерантності. У передмові до книги Василя Барки «Жовтий князь» він визнавав у своєму страху перед комунізмом, перед його злочинами, зокрема, колективізацією, «розкуркуленням», вбивствами українського селянства [12, с. I–XXI].

Розповідаючи про свій досвід в концтаборах, П. Равич дуже рідко вживав слова Аушвіц, Голокост, Шоа. Цей час називав іронічно «мої канікули» [5, с. 59]. Ентоні Рудольф зазначає, що «Равич був першим, хто визнав, що його досвід в Аушвіці був не найгіршим» [5, с. 66]. Натомість в інтерв'ю на тему «Письменник на вигнанні і стиль» П. Равич сказав, що творіння літератури – це тортури в найвищому ступені. А людина, яка творить літературу – це завжди вигнана істота. Мова для людини, яка пише – це в'язниця, концентраційний табір. В'язниці, як і табори, бувають різні, але сам факт перебування в них є однозначно трагічним, як і факт екзистенції [12, с. 27]. Саме тому мова для письменника є одночасно і засобом і перешкодою для вираження думки.

Варто зауважити, що творчість Петра Равича найчастіше порівнюють з творчістю Леопольда Бучковського (Яніна Катц Хеветсон виокремлює 2 основні спільні риси – це перекурчування просторово-часових фактів та безперервна гра між переслідувачами та переслідуваними [8, с. 129]), Мілана Кундери (знову ж таки Яніна Катц Хеветсон знаходить спільну дигресійну поетику обох письменників, які дотримуються дистанції по відношенню до персонажів [8, с. 128–129]), Пауля Целана (Ян Гошліцкі в передмові до польського видання роману «Кров неба» вказує, що поетика небуття, яка характерна для П. Равича, подібна до метафізики, якою перенасичена поезія Целана [6, с. 13]), Єжи Косінського (Юліуш Куркевич вважає, що їх зближує перш за все спосіб писання про Голокост, а також стверджує, що П. Равич йде навіть далі, зображуючи в своїх текстах моральну пасивність, яка веде до байдужості, а врешті-решт до схвалення злочину [10, с. 11]). Звичайно, це далеко не повний список письменників, біографія чи творчість яких так чи так схожі на життєвий шлях Петра Равича. Так, своєю крайньою іронією, безсторонністю та стилістичною байдужістю проза П. Равича нагадує Тадеуша Боровського; схильністю до деталізації та руйнування міфу про інертних і нездатних постояти за себе євреїв, які мовчки приймали роль жертви, Равич асоціюється з Єгудою Бауером; з Бруно Шульцем його пов'язує сюрреалістичність та химерність оповіді, деструктивна тенденція, передчуття катастрофи, втеча в глибини основ буття, звернення до першоміфу.

Зосередимо увагу на експлікації індивідуальних рис творчості автора. Анні Даян Розенман стверджує, що «П. Равич є автором одного твору, твору розхристаного, маревного, ліричного, повного гніву і милосердя» [5, с. 185]. Французький літературний критик сербського походження, Александр Прстоєвич, простежує той факт, що метою Равича є деконструкція дискурсу, історична дезартикуляція нарації, викликання шоку в читача. Розповідь весь час ризикую розпастися, вибухнути ззовні, так як не містить єдності нарації, стилю, форми, це скоріше сукуп-

ність моментів, сцен, порозкиданих, розсипаних епізодів, які мають риси чи то повісті, чи то поезії, пародії чи каламбуру [5, с. 309]. Катрін Кокійо, французька дослідниця літератури Голокосту, називає стиль Равича конвульсійним, еліптичним, галюцинаційним [5, с. 231]. Світ у Равича – невизначений, потворний, химерний, розколений, тут немає нічого певного і сталого, немає майбутнього, немає розвитку. Персонажі П. Равича перманентно знаходяться в безвиході, а переживши катастрофу, втрачають будь-який орієнтир.

Творча манера Петра Равича вирізняється поліфонічністю (тексти перенасичені множинністю тем), трансгресійністю (пошуки третього виміру, який знаходиться десь між буттям та небуттям; опис жорстокості, що виходить за межі уяви, за межі можливого), асинхронністю тексту (як правило, події, відображені у тексті, розходяться у часі та просторі з історичними подіями), хаотичністю форми (текст не має цілісності з метою зображення хаосу, абсурдності зовнішнього світу), контрастністю (нейтральний тон розповіді контрастує зі страшними подіями, які переживають герої), інтертекстуальністю (присутність алюзій, цитат, метатекстів), гротескністю (химерне поєднання трагічного і комічного, використання клоунади в зображенні подій), бароковістю (урочистий та динамічний

тон оповіді), вульгарною реалістичністю (вживання грубих, часом навіть брутальних описів), деталізацією (акцент на незначних деталях, щоб привернути увагу до глобального), десакралізацією ролі свідка (так, у «Кров неба» основне завдання автора-оповідача не просто свідчити про трагедію, він має донести до читача рівень занепаду особистості).

Письменник Петро Равич – це маргінальний письменник літератури про Голокост, який залишає по собі особливе та неоднозначне свідчення. Зображаючи речі такими, якими вони є, без прикрас, шокуючи читачів потворністю та злочинністю світу, а також моральною деградацією особистості, П. Равич таким чином намагається знайти вихід в третій вимір, де страждання, біль переходять в просвітлення, а падіння людини дає шанс на прозріння.

Висновки з даного дослідження. У цій розвідці вивчено літературний доробок Петра Равича, досліджено внесок автора в літературу про Голокост, здійснено експлікацію індивідуальних рис творчої манери письменника та особливостей його художнього світу з метою популяризації постаті письменника на теренах його першої батьківщини, України. Очевидною є необхідність подальшого дослідження прози письменника, зокрема його роману «Кров неба».

Список літератури:

1. Мирослава Г. Його врятувала українська / Галина Мирослава // Стожари. – 2014. – Режим доступу: <http://www.svitua.org/video/item/1649-petro-rawicz>
2. Ciarkowska A. Un ciel de sang et de cendres: Piotr Rawicz et la solitude du témoin / Anna Ciarkowska // Zagadnienia Rodzajów Literackich, 2013. – Т. 56. – S. 176–180.
3. Ciarkowska A. (Prze)piścić siebie. O Zeszytach Piotra Rawicza / Anna Ciarkowska // Ogrody Nauk i Sztuk. – Łódź, 2015. – Т. 5. – S. 517–521.
4. Conversation avec Piotr Rawicz [Rozmowa z Piotrem Rawiczem] / L'Arche. – № 61, luty 1962 [przedruk w: Piotr Rawicz, Krew nieba, przeł. Andrzej Socha, Wydawnictwo Krakowskie, Kraków 2003].
5. Dayan Rosenman A. Un ciel de sang et de cendres: Piotr Rawicz et la solitude du témoin / Anny Dayan Rosenmann, Franciska Louwagie // Paris: Editions Kimé, 2013. – 480 p.
6. Goślicki J. [Przedmowa] / Jan Goślicki // Krew nieba / P. Rawicz. – Kraków: wydawnictwo Krakowskie, 2003. – S. 7–17.
7. Grudzińska A. Piotr Rawicz i samotność świadka / Agnieszka Grudzińska // Archiwum Emigracji: studia, szkice, dokumenty. – Toruń, 2014. – Zeszyt 1–2. – S. 243–248.
8. Katz Hewetson J. Piotr Rawicz: pisarz zapomniany / Janina Katz Hewetson // Kultura: szkice, opowiadania, sprawozdania. – Paryż, 1990. – № 3/510. – S.125–133.
9. Krew nieba / Piotr Rawicz [przeł. A. Socha] – 2013. – 344 s.
10. Kurkiewicz J. Myszkin w czasach Zagłady / Juliusz Kurkiewicz // Tygodnik powszechny: Katolickie pismo społeczno-kulturalne. – 2003. – № 36. – S. 11.
11. Pisarz na wygnaniu a styl / Konstanty Aleksander Jeleński, Jan Cep, Józef Czapski, Piotr Rawicz, Julian Gorkin, Szabolcs de Vajay, François Fejto, Ladislas Gara; rozm. przepr. Nicolas Nabokov; tł. z fr. Irena Burzacka // Archiwum Emigracji: studia, szkice, dokumenty. – Toruń, 1999. – Zeszyt 2. – S. 23–37.
12. Rawicz P. [Préface] / Piotr Rawicz. // Le Prince jaune Paris. / Vassil Barka. – Paris: Gallimard, 1981. – P. I–XXI.
13. Rawicz P. Le sang du ciel / Piotr Rawicz. – Paris: Gallimard, 1961. – 335 p.
14. Rudolf A. Engraved in Flesh: A Study of Piotr Rawicz and His Novel «Blood From the Sky» / Antony Rudolf // Londres, Menard Press (1996), 2007 – 560 p.

Паньків У.П.

Дрогобычський державний педагогічний університет
імені Івана Франка

«НЕКАНОНИЧЕСКИЙ» ПЕТР РАВИЧ: ЛИТЕРАТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ

Аннотация

В статье проанализировано творчество Петра Равича в общеславянском и западноевропейском литературном контекст. Изучена проблема национальной идентичности писателя, выяснено влияние национального фактора на формирование личности писателя. Исследование поэтики творчества П. Равича позволило установить, что проза П. Равича, принадлежа к литературе о Холокосте, одновременно отличается деструктивностью, трансгрессивностью, полифоничностью и интертекстуальностью.

Ключевые слова: Петр Равич, литература о Холокосте, Катастрофа, травматическая идентичность, свидетельство.

Pankiv U.P.

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

«NON-CANONICAL» PIOTR RAWICZ: LITERARY HERITAGE

Summary

The article analyzes the writing of Piotr Rawicz in the Slavic and West European literary context, the problem of the writer's national identity is studied. The influence of the national factor on the formation of the writer's personality is clarified. The study of P. Rawicz's poetics made it possible to establish that the prose of P. Rawicz, belonging to the literature on the Holocaust, is simultaneously characterized by destructiveness, transgression, polyphony and intertextuality.

Keywords: Piotr Rawicz, literature on the Holocaust, catastrophe, traumatic identity, testimony.